

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב צבי א' סלושץ

הפטרת שבת חול המועד פסח

בי"שולחן ערוך" אורח חיים סימן ת"צ סעיף ט' נפסק: "שבת שחל בחול המועד פסח וכו', מפטירין יהיתה עליי (יחזקאל ל"ז)". מקורו של דין זה במסכת מגילה דף לא, ע"א: "אמר רב הונא אמר רב: שבת שחל להיות בחולו של מועד בין בפסח בין בסוכות (גירסת הרי"ף והרא"ש: בין בניסן בין בתשרי) – מקרא קרינן 'ראה אתה' (שמות ל"ג, יב - ל"ד, כו), אפטורי – בפסח (גירסת רי"ף ורא"ש: בניסן) 'העצמות היבשות' (יחזקאל ל"ז, א-טו. ויש עוד כמה מנהגים להוסיף מפרק ל"ז שני פסוקים ולהמשיך עוד חמישה פסוקים מטו-כ, כדי להשלים לכ"א פסוקים). ובסוכות (גירסת הרי"ף והרא"ש: ובתשרי) 'ביום בוא גוג' (יחזקאל ל"ח)".

ובפירוש רש"י שם: "צעלמות היצעות – שילאו ממלרים לפני הקץ". וכוונתו להא דאמרינן בסנהדרין דף צב, ע"ב: "ומאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל? אמר רב: אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו, שנאמר: 'ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו, ואלעדה בנו ותחת בנו. וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעז, והרגום אנשי גת הנולדים בארץ, כי ירדו לקחת את מקניהם. ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים, ויבאו אחיו לנחמו' (דברי הימים א', ז', כ-כב)".

חז"ל מזהים שהעצמות היבשות שהחיה יחזקאל היו בני אפרים, וכפי שרש"י מפרש שם בסנהדרין וזו לשוננו:

"שמנו לקץ של יציאת מלרים, וטעו שלא היה להם למנות גזירת ועצדוס וענו אחסם אלא משולד יחק, דכא כתיב (צראשית ע"ז, יג) כי גר יהיה זרעך – זה יחק, דכתיב (שם כ"א, יב) כי ציחק יקרא לך זרע, והם מנו משעת הדיבור לאצרהס. ותניא בסדר עולם: אצרהס אציו צשעב שגדצר עמו צין הצתרים צן צשעים שנה היה, ומצין הצתרים עד שולד יחק היה ל' שנה כדכתיב ואצרהס צן מאת שנה צכולד לו את יחק צנו (שם כ"א, ה). נמלאת אומר משדצר עמו צין הצתרים עד שילאו ממלרים היו ארבע מאות שנה, ואותן שלשים שמן הדיבור עד לידת יחק טעו צני אפרים. ומנין צצני אפרים הם שילאו קודם זמנם ונכרגו? שנאמר: וצני אפרים שותלח וגו' והרגום אנשי גת".

לדעת חז"ל סיפור זה שנהרגו בני אפרים היה קודם יציאת מצרים, וחשבו שהגיע כבר הקץ של ארבע מאות שנה, ויצאו ממצרים שלא על-פי ה' בלא זמנם וקרה להם

לדעת חז"ל סיפור זה שנהרגו בני אפרים היה קודם יציאת מצרים, וחשבו שהגיע כבר הקץ של ארבע מאות שנה, ויצאו ממצרים שלא על-פי הי בלא זמנם וקרה להם זה המקרה והרגום אנשי גת¹.

ומה שייכת קריאה זו לפסח? יש לומר לפי פירוש רש"י שהיות ובפסח הייתה יציאת מצרים על-פי הי, אנו מזכירים שהייתה עוד יציאה ממצרים שלא על-פי הי ונכשלה.

אבל בטור אורח חיים סוף סימן ת"צ כתב בשם רב האי גאון טעם אחר למה אנו מפטירין בשבת חול המועד פסח ב"עצמות היבשות". וז"ל: "והכי אמר רב האי: שמעתי מפי חכמים², כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונצחת גוג ומגוג בתשרי, ומשום הכי בניסן מפטירין העצמות היבשות ובתשרי יביום בוא גוגי"³.

לפי פירוש הטור בשם רב האי גאון אין קריאת הפטרה בחזון העצמות היבשות קשורה ישירות לחג הפסח, אלא היא קשורה בתחיית המתים הכללית העתידה להיות בחודש ניסן. ולפי שהפטרה זו עוסקת בתחיית המתים, ולא דווקא בתחיית בני אפרים, שהרי שם בגמרא הובאו דיעות שונות מי היו המתים שהחיה יחזקאל - על כן קבעו חכמים שבחודש ניסן יקראו בהפטרה זו. וקבעו לקרוא בשבת חוה"מ פסח, כי בכל שבתות ניסן אין לשנות ממעין המאורע או ממעין הפרשה, ובשני ימים טובים של פסח קוראים מענייני הפסח, חוץ מקריאת התורה של שבת חוה"מ פסח שכבר קראו ממעין הפסח - תיקנו לקרוא ב"עצמות היבשות" להזכיר האמונה בתחיית המתים שעתידה להיות בניסן על פי הקבלה.

וייתכן ששני הטעמים תלויים בגירסת הגמרא: "אפטורי בפסח בעצמות היבשות" (רש"י) או: "אפטורי בניסן בעצמות היבשות" (רי"ף והרא"ש ועוד ראשונים). גירסת רש"י "בפסח" על כן מצא רש"י טעם הקשור בפסח והוא טעם של תחיית בני אפרים שיצאו ממצרים קודם זמנם. אבל שאר הראשונים גרסו **בניסן**, היינו שתחיית המתים הכללית תהיה בחודש ניסן, ולא מצאו יום מיוחד לציון מאורע זה אלא בשבת חוה"מ פסח כמו שביארנו.

לפי טעם רב האי גאון כנוסח "ספר התניא" שהתחיייה הכללית תהיה בפסח (ראה הערה 3) יוסבר נמי דבר נוסף. בעת יציאת מצרים הושרשה האמונה בהי שנאי "זאמינו בה" ובמשה עבדו" ומיד כתוב "אז ישיר משה" ואמרו בגמרא: "שר לא נאמר אלא ישיר, מכאן לתחיית המתים מן התורה" (סנהדרין צא, ע"ב). נמצאנו למדים שהאמונה בהי

1. וראה מהרש"א שהקשה למה היו חייבים בני אפרים הריגה, וכי משום שטעו בחשבון הקץ היו חייבים הריגה? לכן מפרש מהרש"א שאנשי גת היו מפלישתים וכבר הייתה שבועה בין אברהם ויצחק ובין הפלישתים שלא ירעו זה את זה (בראשית כ"א, כב-לב; ושם כ"ו, כז-לג). ובני אפרים עברו על השבועה שכאו לקחת מקנה אנשי גת הנולדים בארץ מאותם שהיו אנשי השבועה עם בני אברהם ויצחק, ולכך הרגום לפי שעברו על השבועה שעמם.

2. ובספר "האשכול" להראב"ד מנרבונא, הלכות סדר פרשיות והפטרות לכל שבת ויו"ט, סימן כ"א כתב: "מסורת בידינו".

3. ראה בספר תניא סימן נ"ג שהביא טעם זה בשם רב האי גאון שתחיית המתים הכללית תהיה **בפסח**, ולא כפי שכתב בטור **בניסן**.

ובתחיית המתים זכו להם ישראל בפסח.

ובהיותי בחוה"מ פסח שנת תשנ"ז בביתו של הגרבי"ד פוברסקי שליט"א הוא שאל: הגמרא דורשת שמשה רבנו ישיר שירת הים כשיקום לתחייה, אבל מתי ישיר ולצורך מה? ואמר שהוא שאל זאת את הגר"י קנייבסקי זצ"ל, ואמר לו שמה שאנו אומרים בכל פסח שירה על הנס, אינה על הנס שעבר אלא שירה על נס של עכשיו. כי "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", ואם האדם מרגיש שנעשה לו נס צריך לומר שירה. גם משה רבנו כשיקום לתחייה אשר תהיה בפסח, מיד ישיר שירת הים כאילו נעשה הנס עכשיו, ודפח"ח.

ונראה לי לומר עוד בזה, כי גם אם נאמר שתחיית המתים הכללית תהיה באחד מימי ניסן, מ"מ שפיר תיקנו לקרוא חזון העצמות היבשות דווקא בפסח. כי במדרש שמות רבה פ' בא (פרשה ט"ו, ה) איתא:

"ועברתי בארץ מצרים - א"ר שמעון: גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודה זרה ובמקום טינופת ובמקום טומאה בשביל לגאלם. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות, אמר מה אעשה? לטמא עצמי אי אפשר, ולהניח תרומתי אי אפשר, מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומיטהר ולא לאבד את תרומתי. כך ישראל הם תרומתו של הקב"ה שנאמר 'קדש ישראל לה' וגו' (ירמיה ב', ג), והיו בבית הקברות שנאמר 'כי אין בית אשר אין שם מת' (שמות י"ב, ל) ואומר 'ומצרים מקברים' (במדבר ל"ג, ד). אמר הקב"ה איך אני גואלם? להניחם אי אפשר, מוטב לירד ולהצילם שנאמר 'וארד להצילם מיד מצרים' (שמות ג', ח)".

מהמדרש הזה מוכח שהקב"ה כהן הוא ואסור לו להטמא למתים, אלא משום חיבתן של ישראל להצילם טימא עצמו⁴. ובמכת בכורות ה' בכבודו ובעצמו הכה שנאמר: "והכיתי כל בכור בארץ מצרים... אני ה'" (שם י"ב, יב). ודרשו 'אני ה' - ולא אחר. וכן מצאנו שבתחיית המתים גם כתוב הלשון "אני ה'": "לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר ה' אלקים: הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי... וידעתם כי אני ה' דברתי ועשיתי נאום ה'" (יחזקאל ל"ז, יב-יד). וכאמור בכל מקום שנאמר "אני ה'" יש לדרוש אני ולא אחר. ואיך יטמא הקב"ה בתחיית המתים הרי כהן הוא? אלא לאו מוכח שמשום חיבתם של ישראל יטמא להם כדי להחיותם.

נמצא שמכת בכורות ותחיית המתים דבר משותף להם שהקב"ה מראה חיבתו להם ומטמא להם. לפיכך תיקנו לקרוא בשבת פסח הפטרת תחיית המתים להראות חיבתם של ישראל שהוא נגלה במקום טומאה בשביל לגאלם ובשביל להחיותם⁵.

4. וראה בסנהדרין דף לט, ע"א: "אייל ההוא מינא לרב אבהו אלקיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה, כי קבריה למשה במאי טביל?... אייל בנורא טביל דכתיב 'הנה ה' באש יבא', ועיין שם גם בתוס'. הרי שהקב"ה דין כהן לו.

5. וראה עוד בספר 'פרשת דרכים' דרך ארוכה דרוש כ"ה (נדפוס ורשא שנת 'דרכיה דרכי נועם' [1881] בעמ' ק"א, 201 ואילך), וכן בפירושו החיד"א להגדה של פסח "שמחת הרגל" (נדפוס פיעטריקוב, תרס"ט עמ' 26 ואילך), מה שכתבו בעניין זה של מכת בכורות ותחיית המתים.